

Využití vlastní znalosti a zkušeností z území a poznatků vědeckých prací při přípravě usnesení vlády k ozdravení životního prostředí Severočeského kraje a stanovení územních ekologických limitů těžby v Severočeské hnědouhelné pánevi

Ing. arch. Martin Říha

Vážené dámy, vážení pánové, vážení hosté,

byl jsem požádán, abych vystoupil jako pamětník a bývalý náměstek ministrů životního prostředí Moldana, Dejerala, a několik týdnů i Bendy, na téma využití poznatků z Programu Teplice při rozhodování vlády ČR, jak to je psáno v programu konference. Dovolte, abych se od tohoto zadání poněkud odchýlil. Jednak proto, že vláda nevydává žádná správní rozhodnutí, ale přijímá usnesení, závazná právě jen pro orgány státní správy, pro ostatní jen doporučující. A také proto, že formulace jakéhokoliv usnesení vlády, kteréhokoliv strategického programového dokumentu, jako byly „Program ozdravení životního prostředí v Severočeském kraji“, schválený usn. č. 287/1990, nebo „Územní ekologické limity těžby v SHP“, schválené usn. vlády č. 444/1991, vycházely nutně z širší palety podkladů, nejen dokumentů, ale také z vlastních zkušeností některých pracovníků MŽP a MMR z výkonu státní správy na úseku územního a oblastního plánování pro tehdejší Severočeský kraj.

Už publikace „Životní prostředí České republiky“ (1990), jakási inventura zděděného stavu země po 40 letech „reálného socialismu“ a „budování komunismu“, která navázala na analytické práce Ekologické sekce Biologické společnosti ČSAV, zpracovaná týmem pod vedením ministra Bedřicha Moldana, stanovila kromě věcných problémů životního prostředí, jako bylo znečištění ovzduší, vod, půdy, špatné hospodaření se surovinami a energií, poškozování přírody, krajiny atd., také nejvíce postižené regiony ČR na kvalitě životního prostředí – Severočeskou hnědouhelnou pánev a Sokolovsko v Podkrušnohoří, Ostravsko – Karvinsko, a Pražskou a Středočeskou průmyslovou aglomeraci. Také jejich problémy měly být řešeny prioritně. Ministr Moldan také proto na nově utvořené MŽP přijal z každého z těchto regionů několik pracovníků se znalostí jejich problémů i důsledků na zdravotní stav obyvatel, na jejich sociální složení, vazeb environmentálních i ekonomických. Tak posílili řady pracovníků např. Ing. Sládek z Odboru oblastního plánování Svč. KNV, MUDr. Eva Rychlíková z KHS Ústí n. L. a další, a tak jsem se do funkce náměstka ministra dostal i já, patrně díky 10 letům práce v odboru územního plánování ONV Děčín, 11 letům na témže odboru na Svč. KNV, a také díky angažmá z komisí ŽP, památkové péče, ochrany přírody a ZPF a dalším aktivitám v ochraně životního prostředí, a v neposlední řadě i díky vstřícnosti k nevládním ekologickým hnutím již před Listopadem 1989.

Celá 80. léta jsme především díky hygienikům, jako byli v Teplicích MUDr. Kotěšovec nebo v Děčíně MUDr. Kasal, věděli nebo alespoň tušili, co je příčinou kratší doby dožití, vyšší nemocnosti ekonomicky aktivních, zpožděného vývoje dětí, nižší atraktivity regionu pro lidi s vyššími nároky na prostředí, a tudíž nižšího počtu vysokoškoláků a středoškoláků v populaci, vyššího počtu lidí s pouze základním nebo dokonce nedokončeným základním vzděláním bez kvalifikace, vyšší kriminality a dalších negativních jevů. Ale k prosazení nápravných opatření u příslušných orgánů nám tato odvozená a spíše intuitivní poznání nestačila. Operovali jsme s argumenty, nedoloženými „tvrdými daty“ a prokazatelnými

korelacemi mezi stavem životního prostředí a zdravotním stavem obyvatel. Mnohá pro poznání těchto vazeb důležitá data se buď nezjišťovala, nebo zjišťovala v nevhodné územní identifikaci či struktuře, nebo byla dokonce tajná. Oproti našim „měkkým“ argumentům, našimi oponenty zlehčovaným jako neprokazatelné, stály neoddiskutovatelné a v korunách vyčíslitelné hodnoty a přínosy z těžby uhlí, výroby elektrické energie i tepla, z navazujícího těžkého hutního, chemického i strojírenského průmyslu. Komunisté pod tlakem přijímali jen kompenzační, některé následky mírnící opatření, jako vysílání dětí do škol v přírodě, vyplácení stabilizačních příspěvků lidem žijícím a pracujícím v oblasti alespoň 10 let na lepší stravu a rekreaci, vápnění lesů, ale neřešil příčiny zhoršování ekonomických, sociálních i environmentálních ukazatelů oblasti, vypovídajících o rostoucí degradaci přírodního i lidmi vytvářeného prostředí i úrovně celé občanské komunity.

Po Listopadu 1989 bylo tedy jedním z hlavních úkolů orgánů péče o životní prostředí a lidské zdraví dostupná data zveřejnit, nedostupná a potřebná zajistit nově utvářeným monitoringem stavu životního prostředí, zejména znečištění ovzduší, i pro širokou veřejnost, a také seriózně nalézt a vyhodnotit ony korelace mezi stavem životního prostředí a zdravotním stavem obyvatel. Na základě tohoto vyhodnocení pak stanovit priority v nápravných opatřeních tak, aby omezené prostředky státního rozpočtu byly využity co nejracionálněji, v politickém i ekonomickém smyslu. Nabídka zpracování tzv. „Programu Teplice“, porovnávajícího stav životního prostředí a zdravotní stav obyvatel v tehdy nejpostiženějším okrese SHP dle analýz Terplanu s. p. Praha, kterým byly Teplice, s tímž ukazateli okresu Prachatice v jižních Čechách jako reprezentanta „zdravých“ oblastí ČR, hledání oněch korelací mezi vývojem stavu znečištění ovzduší, vod, kontaminace půd atd. se zdravotními charakteristikami obyvatel obou okresů, kterou jednoho dne přednesli na MŽP pracovníci Ústavu experimentální medicíny Akademie věd pod vedením MUDr. Radima Šráma, přišla tedy v pravou chvíli. Ačkoliv šlo o téma kompetenčně řešitelné v resortu zdravotnictví, bylo to MŽP, které zajistilo prvotní impulz financování z veřejných rozpočtů pro rozjezd projektu, protože jeho výsledky právě MŽP potřebovalo pro zmíněný Program ozdravení životního prostředí v Severočeském kraji. Z jeho přijetí českou i federální vládou pak vzešel i požadavek na stanovení územních ekologických limitů těžby uhlí a energetiky v SHP. Program Teplice potvrdil bez jakýchkoliv pochybností, že prioritou pro SHP je především výrazné zlepšení čistoty ovzduší. Nejen pro obyvatelstvo, ale i pro lesy na Krušných horách bylo zapotřebí zajistit výrazné snížení imisí škodlivin. Nejen lepší záchyt elektrárenských popílků, ale i odsíření a denitrifikaci velkých zdrojů emisí do ovzduší, nebo elektrárny spalující hnědé uhlí odstavit, plynofikovat domácnosti spalující do té doby uhlí v zastaralých kotlích. Ke cti celé elektroenergetiky je třeba říci, že její úkol, který stál desítky miliard korun a trval 8 let, ČEZ pod vedením Ing. Petra Karase splnil. Také MH, resp. MMR, kam po roce 1992 přešlo z MŽP územní plánování, splnilo navazující úkol stanovit v SHP nepřekročitelné linie povrchové těžby uhlí a energetiky (složišť popílku), které měly garantovat i dodržení hygienických limitů pro koncentrace škodlivin za nimi pro osídlení i pro přírodu a krajinu. Tyto limity jsou respektovány v územně plánovací dokumentaci - tedy v Zásadách územního rozvoje Ústeckého kraje a v územních plánech dotčených obcí, dodnes. Svůj úkol z tohoto usnesení ovšem nesplnili MPO a ČBÚ – totiž odepsat zásoby uhlí za limity nebo je převést ze zásob bilančních do nebilančních, tedy neuvažovaných k povrchové těžbě

ani ve výhledu, a tím uchránit alespoň zbytky původního osídlení a krajiny po bezprecedentní likvidaci více než 100 sídel, včetně 650 let starého královského města Most, nepokračovat v devastaci krajiny a přírody, dopravní i technické infrastruktury a vodního režimu na stovkách kilometrů čtverečních. Přitom i limity těžby byly stanoveny nikoliv nějak intuitivně, ale s využitím vědeckých poznatků a podkladů geologů, hydrogeologů, klimatologů, přírodovědců, lesníků a zemědělců, památkářů, sociologů a dalších odborníků, a navíc dávaly dostatečných 25 let na změnu surovinové i energetické a průmyslové politiky státu, takže byly a jsou nadále seriózním podkladem pro rozhodování úřadů. Tento čas však byl promrhán. Pokračuje se ve zpozdilém stavění budoucnosti kraje na těžbě a spalování uhlí, které mohlo být cennou surovinou pro chemický průmysl. Na tomto faktu nelze svévolným politickým rozhodnutím pod tlakem těžařů či jejich rukojmí – odborářů o prolomení limitů nic změnit. Navíc, pokud k tomu už na Velkolomu Bílina došlo, to povede k dosud ani předloženými studii neidentifikovaným důsledkům a externalitám; nejen v přímo dotčeném území, ale i v širokém okolí a nepřímo v celé zemi, s neopomenutelnými negativními důsledky i v evropském a globálním kontextu. Přesto jsou limity zpochybňovány dodnes i na dalších lokalitách, vč. Velkolomu ČSA.

Nezbývá mi, než si k mým dnešním 70. narozeninám přát, aby se toto i mé dědictví z doby výkonu funkce náměstka ministrů životního prostředí Moldana a Dejmala, zachovalo v dalších potencionálně ohrožených lokalitách v platnosti i pro generace mých dcer, vnoučat a jejich potomků, aby se naše generace nezapsala jako ta, která nedokázala ani po čtvrt století komunistické barbarství zastavit a pokračovala v něm, ignorujíc veřejný zájem, a dle průzkumů veřejného mínění i názor většiny obyvatel naší země.

Děkuji Vám za pozornost.

Zpracováno v Hradci Králové pro konferenci o „Programu Teplice“ v Teplicích, konanou 22. 10. 2015.